

کتابخانه‌ها و مراکز شرقشناسی ژاپن مجموعه‌های فارسی و علوم کتابداری

پروین انوار (استعلامی)

چکیده: جامعه امروز ژاپن در برخورد با غرب می‌کوشد خصوصیات زبانی خود را حفظ کند. این تلاش در همه شئون زندگی، و نیز در برداشت آنها از تحقیق، کتابخانه، و کتابداری مشاهده می‌شود. با وجود فعالیتهایی که برای گسترش کتابداری انجام گرفته، در تنظیم و طرز استفاده از کتابخانه‌ها و مراکز تحقیق ژاپن تفاوت‌های خاصی هست که بدون آشنایی با آنها یک محقق خارجی از این مراکز بهره کافی نمی‌برد. بنابراین، برای محققان ایرانی لازم است بدانند که چه انتظاراتی می‌توانند از کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی ژاپن داشته باشند و چه امکاناتی در زمینه مطالعات شرقی در ژاپن برای آنها فراهم است.

باور نمی‌کردم که از بدو ورود به ژاپن گرفتار غربت شرق شوم، که شدم. یک لحظه آرزوی همان غربت غرب را کردم که با عاداتهای ذهن من آشنا تر بود. این غربت شرق و سوسهام می‌کرد که هر چه زودتر از ژاپن بگریزم اما نمی‌توانستم. اگر هم می‌توانستم نمی‌خواستم بگریزم. مثل همه تازه واردان مفتون ابهامی شده بودم که دیگرگونگی‌های زندگی ژاپن در بیننده برمی‌انگیزد. ژاپن تجربه‌ای تازه بود، بسیار متفاوت با آنچه در غرب یا در کشورهای شرقی دیگر داشتم. ژاپن امروز برای بسیاری از غیرژاپنی‌ها سرزمینی افسانه‌ای است. ژاپن نیمه دوّم بیستم همان‌قدر کشش و جذبۀ دارد که آمریکای نیمه اوّل قرن بیستم داشت. همه به این شرق شرقی غربی شده بسیار سنتی چشم دوخته‌اند که چه می‌کند و به کجا می‌رود؟ چگونه با بار سنتهای کهن بر دوش، شب و روز می‌تازد تا از غرب سبکیار از بار سنتها پیشی بگیرد. این راز موفقیت شگرف را باید دریافت. این غول صنعت شرق را باید شناخت. با آنکه غربت شرق گذشته‌تر از غربت غرب بود،

من در ژاپن ماندم. فرصتی ناب بود تا به راز این معجون پی ببرم.

من شرقی هم مانند بسیاری از غربیان و شرقیانی که برای نخستین بار ژاپن اواخر قرن بیستم را از نزدیک می‌بینند، از دیگرگونگی‌های این سرزمین بهت زده شدم - اینکه می‌بینم به بیداری است یا رب یا به خواب؟ - از خود می‌پرسم، در شرقم یا در غربم؟ با آشنای ناشناسی روبه‌رو هستم که وصف‌ناپذیر است. هم شرقی است و هم غربی ولی نه شرق است و نه غرب. در حیرتم از نبوغ ژاپنی‌ها در ایجاد چنین هم‌زیستی مسالمت‌آمیز منحصر به فرد تکنولوژی بسیار پیشرفته یا مجموعه‌ای از کهن‌ترین سنتهای شرقی جهان. در واقع چنین ترکیبی همانندسازی نیست. جذب و تلفیق از نوع غربی هم نیست. بلکه بازسازی ماهرانه‌ای است که فقط آن را "ژاپونیزه کردن" می‌توان نامید: کشت دادن زیستی تازه در زمینه سنتهای کهن. ژاپنی آنچه را از دیگران گرفته از هم شکافته و اجزاء آن را با دقت و ظرافت چنان بازسازی کرده که هماهنگ با خلق و خوی و سنتهای دیرینه خودش باشد. چگونگی و چرایی این تغییر و تبدیل و بازسازی فقط برای ژاپنی قابل فهم و با منطق او قابل پاسخگویی است.

به اقتضای رشته تحصیل و علاقه شخصی درباره ژاپنی کردن مراکز تحقیقاتی و کتابخانه‌های دانشگاهی ژاپن کنجکاو بودم. آنچه باید روشن می‌کردم این بود که آنها چگونه خود را با دنیای غرب هماهنگ کرده‌اند و تا چه پایه منطق، روش، و روح تحقیق و پژوهش غربی در آن مراکز نفوذ کرده است؟ نکته دیگری که جلب نظرم را می‌کرد این بود که مراکز شرقشناسی این سرزمین را بشناسم و بخصوص از وضع کتابخانه‌ها و مراکز شرقشناسی که با زبان فارسی و فرهنگ ایران سر و کار دارند آگاه شوم. برای یافتن پاسخ این پرسشها به مطالعه و تحقیق پرداختم. از چند مرکز شرقشناسی و کتابخانه‌های بزرگ توکیو دیدن کردم و در روش کار آنها دقیق شدم. با تعدادی از استادان و کتابداران گفتگو کردم. در ضمن این تحقیق دریافتم که کار پژوهش و استفاده از کتابخانه و مراکز تحقیقاتی ژاپن مستلزم دانستن نکاتی است که پژوهشگر غیرژاپنی قبل از آغاز کار باید از آنها آگاه شود. کنجکاری‌ها مرا به نوشتن این مقاله کشاند، با این هدف که این نکات را برای پژوهشگران ایرانی که به توکیو می‌آیند روشن کرده باشم تا با آشنایی بیشتر با روش کتابداری ژاپنی در کتابخانه‌ها، دانشگاهها و مراکز شرقشناسی، بتوانند از امکانات موجود بهتر استفاده کنند.

از آغاز کار دریافتم که امر تحقیق، کتابخانه‌ها، و روش کتابداری نیز از اصل "ژاپونیزه شدن" در امان نمانده و ژاپنی‌ها نه تنها در این مورد بنا بر سنت هزار ساله شعار "دانش چینی، روح ژاپنی" پیروی کرده‌اند، بلکه از دانش غربی نیز در این زمینه بهره بسیار برده‌اند و دگرگون کردن‌ها و بازسازیهای متداول را هم فراموش نکرده‌اند. نتیجه این تقلیدها، تغییرها، بازسازی‌ها و

سنت‌گرایی‌ها، آن است که اکنون کتابخانه‌های ژاپن در مرز شرقی بودن و غربی شدن قرار گرفته و برای من شرقی همان قدر بیگانه است که برای غربی تازه از راه رسیده. برای کسی که به روش کتابداری و اطلاع‌رسانی و پژوهش در غرب عادت کرده است تفاوت بسیار محسوس است. مدتی طول می‌کشد تا بتواند انتظارات خود را با امکانات کتابخانه‌ها و طرز برداشت ژاپنیه از کتابداری و اطلاع‌رسانی تطبیق دهد.

برای استفاده درست از کتابخانه‌ها و منابع تحقیقاتی موجود در ژاپن یک محقق نخست باید بداند که چه شباهتها و چه تفاوت‌هایی میان روش کتابداری ژاپنی با روش‌های پیشرفته کتابداری وجود دارد؟ شباهتهای این دو روش با هم نیاز به توضیح و توصیف ندارد و گفتگو از آنها وقت خواننده را می‌گیرد، اما تفاوتها را باید مشخص کرد که مانع و مشکل کار و سد راه پژوهشگر است. در روش کتابداری و تحقیق در ژاپن نکات مثبت فراوان است که مهمتر از همه علاقه و توجه به امر کتاب و مطالعه و توسعه کتابخانه‌ها و اختصاص بودجه‌های فراوان برای گسترش کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی است. اما تفاوت چشمگیر نیز وجود دارد که استفاده از کتابخانه را بخصوص برای غیرژاپنیه‌ها مشکل می‌کند. هدف از ذکر این تفاوت‌ها در اینجا انتقاد و عیب‌جویی نیست. اینها مسائلی است که در ایران و در بسیاری از کشورهای شرقی هم نظیر دارد و سد راه پژوهش است. آن گروه پژوهشگران ژاپنی که خود مدتی در غرب زندگی کرده‌اند و روش و توجه غربیان به امر پژوهش و اطلاع‌رسانی را دیده‌اند نیز در ارزیابی‌های خود درباره کمبودهای روش کتابداری در ژاپن به این نکات توجه دارند.

مقایسه کتابداری ژاپنی با روش‌های پیشرفته دنیای امروز و داشتن همان نوع انتظارات در برخورداری از خدمات کتابخانه‌ای، آن‌گونه که در غرب متداول است، محقق غیرژاپنی را مأیوس و ناامید می‌کند و باعث می‌شود که از امکانات موجود هم تا مدتی نتواند درست استفاده کند. باید طرز برداشت ژاپنی‌ها را از کتابداری بدانیم و راههای رسیدن به اطلاعات را آن‌طور که آنها می‌پذیرند بشناسیم. اگر همه نوع ایراد از طرف ما شرقیان به غربیان وارد باشد که چنین و چنان‌اند - وسعت نظر و آزاداندیشی آنها را در گشودن درهای کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی به روی همگان نمی‌توان نادیده گرفت. افقهای بازدارنده و خدمات کتابداری را بی‌قید و بند و حد و مرز و بی‌توجه به رنگ و نژاد و زبان و مذهب و سیاست ارائه می‌دهند. در همین طرز برخورد است که تفاوت بین روش کتابداری پیشرفته و دارای کیفیتی آزاد و همگانی، با روش‌های نارسا مشخص می‌شود. پژوهشگری که عادت به چنین خدماتی داشته در ژاپن باید انتظارات خود را محدود کند و حدود و ثغور امکانات در یک کتابخانه یا مرکز اسناد ژاپنی را بشناسد. برای روشن شدن مطلب قسمتی از نوشته یک پژوهشگر ژاپنی راجع به کتابخانه‌های دانشگاهی و روش تهیه

منابع و اطلاعات مورد نیاز را در اینجا ذکر می‌کنم تا تفاوت میان دو نظام ذکر شده بهتر مشخص شود. این پژوهشگر می‌نویسد: "جامعه دانشگاهیان ژاپن چون زمانهای گذشته سنت انحصاری کردن کتابها و منابع مهم را در دفترهای شخصی خود همچنان حفظ کرده‌اند" و در همان صفحه اضافه می‌کند، "به نظر من در ژاپن موفقیت شخص در کار پژوهش به تعداد دوستان و آشنایان پژوهشگر او بستگی دارد که از منابع و مآخذ موضوع مورد نظر آگاه باشند و راه دستیابی به آن را بدانند. جامعه ژاپن جامعه‌ای است که در آن فرد با تمام منابع موجود آشنایی و ارتباط مستقیم پیدا نمی‌کند. اطلاعات زمینه‌های مختلف در کتابخانه‌ها و مؤسسات علمی بسیار است اما باید شخص مناسب و فرد کلیدی را که از این ذخیره‌ها آگاه باشد بشناسیم تا بتوانیم به منابع مورد نیازمان دسترسی پیدا کنیم.

داشتن دوستان و آشنایان هم‌رشته که کتابخانه‌های شخصی دارند در بسیاری از موارد مشکل‌گشای پژوهشگر است. سنت جمع‌آوری کتاب و داشتن کتابخانه‌های شخصی هنوز هم در جوامع دانشگاهی ژاپن متداول است. متخصصان هر رشته می‌کوشند کتابهای تخصصی رشته خود را گردآوری کنند و مجموعه‌ای غنی در دفترهای کارشان داشته باشند.

در بسیاری مواقع کتابخانه‌های شخصی استادان می‌تواند پاسخگوی نیاز یک پژوهشگر باشد. اما کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها، کتابخانه‌های دانشکده‌ها و بخش‌ها کتابهایی را که دانشجویان دوره کارشناسی بتوانند از آن استفاده کنند جمع‌آوری می‌کنند. کتابخانه‌های عمومی به گردآوری کتابها و منابع مورد نیاز عموم مردم می‌پردازند.

یکی از روش‌های سنتی انتخاب کتاب در دانشگاهها و مراکز علمی و پژوهشی ژاپن این است که استاد یا پژوهشگر که او را "دروازه‌بان" می‌نامند مأمور مطالعه کتابها و نشریه‌های تخصصی یک رشته می‌شود. این شخص به عنوان فرد مطلع و کتابشناس دیگران را در جریان کتابهای تازه منتشر شده قرار می‌دهد و استادان را در خرید و گردآوری کتابهای تخصصی راهنمایی می‌کند. راه دیگر برای کسب اطلاع از انتشارات تازه در یک رشته، دیدارها و گفتگوهای علمی میان متخصصان و استادان است. در ضمن این دیدارها، تبادل نظرها، و مذاکرات، اطلاعات علمی مربوط به همان رشته نیز رد و بدل می‌شود. بنابراین، هر چه این نوع دیدارها بیشتر و گسترده‌تر باشد شناخت و راه‌یابی به کتابهای تخصصی بیشتر خواهد بود. اما باید به این نکته اشاره کرد که استفاده از کتابخانه‌های دانشگاهی یا مراکز تخصصی برای افراد خارج از دانشگاه محدود است. مراجعه‌کننده باید از فرد آشنا یا عضو همان دانشگاه یا یک مرکز علمی دیگر معرفی‌نامه قابل قبول داشته باشد تا بتواند به کتابخانه و منابع موجود در آن دسترسی پیدا کند.

ندانستن زبان ژاپنی نیز بر مشکلات پژوهشگری که از خارج به ژاپن می‌آید می‌افزاید. مجموعه‌ای بیشتر کتابخانه‌ها به زبان ژاپنی است. پژوهشگری که زبان ژاپنی نمی‌داند باید به این نکته نیز توجه داشته باشد که کتابهایی که به زبانهای اروپایی یا غیرژاپنی نوشته شده در همه کتابخانه‌ها یافت نمی‌شود. انجمن کتابداران ژاپن راهنماهایی را تهیه کرده که اطلاعات لازم را در این مورد در اختیار آنها قرار می‌دهد.

تفاوت قابل ذکر دیگر، محدودیت شبکه‌های ارتباطی بین کتابخانه‌ای و محدودیت مبادلات میان آنهاست. اخیراً کتابداران و دست‌اندرکاران علوم کتابداری ژاپن متوجه لزوم چنین شبکه‌هایی شده‌اند و برای ایجاد آن نیز اقداماتی کرده‌اند. اکنون با تأسیس مرکز ملی اطلاعات علمی ژاپن، کتابخانه‌های دانشگاهی دولتی می‌توانند در زمینه علوم و تکنولوژی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند.

تفاوت دیگر این است که برداشت جامعه تحصیل کرده و دانشگاهی ژاپن از شغل کتابداری و نقش کتابدار با آنچه در جهان غرب یا برخی از کشورهای شرقی دیده می‌شود یکسان نیست. در واقع از نظر جامعه تحصیل کرده ژاپن، کتابدار، کتابشناس نیست. از او انتظار ندارند که مانند کتابدار غربی مآخذ و منابع را بشناسند و دیگران را راهنمایی کند. کتابدار غالباً کارمند یک بخش است و کارهای اداری و غیرتخصصی را عهده‌دار است. شرط احراز شغل کتابداری داشتن تخصص در رشته کتابداری نیست و اغلب گذراندن تعدادی واحد درس کتابداری برای این کار کفایت می‌کند. افراد در ضمن کار تجربه لازم را می‌توانند به دست آورند. البته در اینجا باید گفت که در سالهای اخیر به آموزش کتابداری توجه بیشتری شده و گسترش انجمن‌های کتابداران و مدارس تربیت کتابدار به این امر کمک مؤثری کرده است.

پیدایش و گسترش کتابخانه‌ها در ژاپن

بررسی تاریخچه کتابخانه در ژاپن نشان می‌دهد که در ابتدا، کتابخانه‌ها برای استفاده عموم مردم به وجود نیامده بلکه هدف از تأسیس آنها گردآوری کتابهایی خاص برای گروهی خاص یا منظوری خاص بوده است. در اوایل دوره هه‌ایان^۱ در سال ۸۱۲ میلادی فوجی‌وارا فوجیوتسوگو^۲ اقدام به تأسیس کتابخانه‌هایی در ایالات مختلف ژاپن کرد، با این هدف که با گردآوری کتابها و منابع مفید، به آموزش کارمندان دولتی کمک کرده باشد.

برخی از معابد بودایی نیز کتابخانه‌هایی را تأسیس کردند که منحصراً مورد استفاده پیروان

بودایی همان معابد بوده است، نمونه آن، کتابخانه راهب کوکای^۱ است. در همین دوران در کیوتو^۲ نیز کتابخانه‌هایی پدید آمد که در آنها متون کلاسیک ژاپنی و چینی برای آموزش اشراف‌زادگان گردآوری می‌شد و در اختیار آنها قرار می‌گرفت.

یکی از عوامل مؤثر در گسترش کتابخانه‌ها و انتشار کتاب در ژاپن نفوذ صنعت چاپ چوبی^۳ در آن سرزمین است. معابد بودایی با استفاده از این صنعت نو به چاپ، تکثیر و نشر کتاب پرداختند و با تأسیس کتابخانه‌ها علم و دانش را گسترش دادند. در همین سالها مدارس آشی کاگاگاگو^۴ و کانازاوا بونکو^۵ نیز کتابخانه‌هایی احداث کردند. در دوران حکومت توکوگاوا آبی یاسو^۶ (۱۵۴۲-۱۶۱۶) مدارس هانکو^۷ برای آموزش فرزندان سامورایی‌ها پدید آمد و کتابخانه‌های این مدارس به گردآوری کتابهای مفید برای دانشجویان خود پرداختند. در همین دوران بود که در قصر ادو^۸ کتابخانه اسناد و مدارک دولتی نیز تأسیس شد. در دوران می‌جی^۹ (۱۸۶۹-۱۹۱۲) بسیاری از فارغ‌التحصیلان مدارس هانکو قدرت را به دست گرفتند و به گسترش علم و دانش و تأسیس کتابخانه توجه نشان دادند. دوران می‌جی در ژاپن، با تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی همراه بود. زمامداران این دوره کوشیدند فرهنگ غربی را در ژاپن گسترش دهند. آنان در ضمن سفرهای علمی و تحقیقی به ایالات متحده آمریکا، انگلستان و کشورهای دیگر اروپا، از کتابخانه‌ها و مراکز تحقیقاتی دیدن کردند و با فن کتابداری غربی آشنا شدند و پیروی از سیستم کتابداری غرب را مفید و مناسب برای جامعه ژاپن یافتند. سپس به بازسازی کتابخانه‌ها با روش غربی پرداختند. بالاخره در سال ۱۹۴۸، با الهام از کتابخانه کنگره آمریکا، کتابخانه مجلس ژاپن^{۱۰} را تأسیس کردند و این کتابخانه به عنوان کتابخانه ملی ژاپن مورد استفاده همگان قرار گرفت. در آغاز قرن بیستم، کتابخانه‌های شهرداری‌ها و کتابخانه‌های تخصصی در سراسر ژاپن به وجود آمد.

محدودیت‌های سیاسی ژاپن در دوران جنگ جهانی دوم و عواملی مانند سانسور کتاب و نشریات، گسترش کتابخانه‌ها را متوقف کرد، اما تحولات پس از جنگ و جنبش‌های آزادیخواهی در این سرزمین موجب توسعه کتابخانه‌ها و بوجود آمدن کتابخانه‌های عمومی، دانشگاهی، آموزشی و تخصصی شد.

1. Kukai

2. Kyoto

3. Wood

4. Ashikaga Gakko

5. Kanazawa Bunko

6. Tokugawa Ieyasu

7. Hanko

8. Edo

9. Meiji

10. National Diet Library

ژاپن امروز نیز مانند کشورهای دیگر به امر کتابداری توجه و علاقه نشان می‌دهد و می‌کوشد تا مشکلات موجود کتابخانه‌ها را برطرف کند. خدمات کتابداری را در کشور گسترش دهد و آن را به سطح استانداردهای کتابخانه‌های پیشرفته جهان برساند. اکنون در ژاپن علاوه بر کتابخانه مجلس تعداد ۴۴۷۰۰ کتابخانه وجود دارد که شامل ۴۰۰۰۰۰ کتابخانه آموزشی، ۲۰۲۰۰ کتابخانه تخصصی، ۹۰۰ کتابخانه دانشگاهی و ۱۶۰۰ کتابخانه عمومی است.^۱ مجموعه بیشتر کتابخانه‌ها به زبان ژاپنی است. اما در کتابخانه ملی ژاپن، کتابخانه‌های عمومی بزرگ، کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی، منابع و مراجع مهم به زبانهای اروپایی و آسیایی نیز نگهداری می‌شود. کتابخانه‌های عمومی کوچک و آموزشی کتابهای ژاپنی را جمع‌آوری می‌کنند.

روش‌های گوناگون برای رده‌بندی کتاب در کتابخانه‌ها به کار رفته است. روش رده‌بندی کتابهای ژاپنی تفاوت دارد. برای فهرست‌نویسی کتابهای ژاپنی از قوانین فهرست‌نویسی ژاپن^۲ استفاده می‌شود و قوانین رده‌بندی تابع رده‌بندی دهدهی ژاپن^۳ است. سرعنوانهای موضوعی^۴ نیز توسط کمیته سرعنوانهای موضوعی انجمن کتابداران ژاپن تهیه شده و در اختیار کتابداران قرار گرفته است. برای رده‌بندی و فهرست‌نویسی کتابهایی که به زبانهای اروپایی است از کتابهای قوانین فهرست‌نویسی انگلوامریکن و روش فهرست‌نویسی توصیفی کتابخانه کنگره آمریکا و رده‌بندی دهدهی دیویی و گاه هم رده‌بندی دهدهی ژاپن استفاده می‌شود. کتابخانه‌هایی که به روش قفسه باز اداره می‌شوند معمولاً با روش رده‌بندی دهدهی ژاپن تنظیم شده است (جدول ۱). با ملاحظه طرح جدول ۱ می‌توان تفاوت کلی آن را با طرح رده‌بندی دهدهی دیویی دریافت. اکنون ژاپن با شبکه‌های بین‌المللی اطلاع‌رسانی و تکنولوژی پیشرفته کتابخانه‌ای مانند ا.سی.ال.سی.^۵ دیالوگ^۶ و UTLAS در ارتباط است. برخی از سازمانهای ملی ژاپن در توسعه خدمات اطلاع‌رسانی نقشی مؤثر دارند. مرکز ملی علوم اطلاع‌رسانی وزارت آموزش و پرورش،

۱. آمار سال ۱۹۸۷ میلادی.

2. Nippon Cataloging Rules

3. Nippon Decimal Classification .

این قوانین توسط موری کیوشی (Mori Kiyoshi) تهیه شده و توسط کمیته رده‌بندی انجمن کتابداران ژاپن

تجدید نظر شده است.

4. Basic Subject Heading

5. OCLC

6. DIALOG

جدول ۱. طرح کلی رده‌بندی دهدهی ژاپن

۰۰۰-۰۸۹۹	کتابخانه، کتابشناسی، دائرةالمعارفها، نشریات ادواری، روزنامه‌نگاری، کلیات آثار
۱۰۰۰-۱۹۹۹	فلسفه، روان‌شناسی، اخلاق، مذهب
۲۰۰۰-۲۹۹۹	تاریخ، سرگذشتنامه، جغرافیا، سفرنامه
۳۰۰۰-۳۹۹۹	سیاست، قانون، اقتصاد، امور مالی عمومی، آمار
۴۰۰۰-۴۹۹۹	جامعه‌شناسی، تعلیم و تربیت، آداب و رسوم، علوم نظامی، ریاضیات، فیزیک، شیمی، سناره‌شناسی، زمین‌شناسی، زیست‌شناسی، جانورشناسی، علوم پزشکی
۵۰۰۰-۵۹۹۹	مهندسی راه و ساختمان، مکانیک، الکترونیک، دریاوردی، معدن‌شناسی و استخراج و ذوب‌فلزات، مهندسی شیمی، نساجی
۶۰۰۰-۶۶۹۹	کشاورزی، باغبانی و گل‌کاری، پرورش کرم ابریشم، پرورش احشام، جنگلداری، ماهیگیری
۶۷۰۰-۶۹۹۹	تجارت، وسایط نقلیه، مخابرات، ارتباطات دور
۷۰۰۰-۷۹۹۹	زیباشناسی، مجسمه‌سازی، نقاشی، موسیقی، حکاکی، عکاسی، هنرهای تزیینی، ورزش، بازیها و سرگرمی‌ها
۸۰۰۰-۸۹۹۹	زبان‌شناسی، زبانها
۹۰۰۰-۹۹۹۹	ادبیات

علوم و فرهنگ^۱ ژاپن که در سال ۱۹۸۶ تأسیس شده است خدمات اطلاع‌رسانی را در کتابخانه‌ها توسعه داده است و کتابخانه^۲ مجلس ژاپن نیز با پدید آوردن مارک ژاپن^۲ و کامپیوتری کردن خدمات کتابخانه‌ای به گسترش سیستم‌های پیشرفته کتابداری پرداخته است. در برخی کتابخانه‌ها به سبب محدود بودن فضا و حفظ منابع موجود، از دیسکهای نوری استفاده می‌شود. بتدریج کتابخانه‌ها به سیستمهای دیسکهای نوری روی آورده‌اند. استفاده از شبکه‌های اطلاعاتی میان کتابخانه‌ها و به کار بردن کامپیوترهای شخصی برای دسترسی به اطلاعات نیز گسترش یافته است.

انجمن‌ها و آموزش کتابداری

اولین دوره^۳ آموزش کتابداری به مدت دو هفته توسط انجمن کتابداران ژاپن در سال ۱۹۰۳ تشکیل شد و سپس در سال ۱۹۲۱ مرکز آموزش کتابداری که با نظارت وزارت آموزش و پرورش، علوم، و فرهنگ به وجود آمده بود به تربیت کتابدار پرداخت. رشته کتابداری در سطح دانشگاه در سال ۱۹۵۱ با کمک انجمن کتابداران امریکا و بنیاد راکفلر در دانشگاه کیو تأسیس شد. گروه آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی این دانشگاه در ۱۹۶۷ به تربیت کتابدار متخصص در

سطح فوق‌لیسانس پرداخت و از ۱۹۷۵ دکترای این رشته را نیز تأسیس کرد. علاوه بر این، کالج ملی کتابداری که در ۱۹۶۴ آغاز به کار کرده بود دوره‌های یک‌ساله و دوساله فوق دیپلم کتابداری را برای فارغ‌التحصیلان کالج‌ها و دانشگاه‌ها ارائه می‌داد. در سال ۱۹۸۰ کالج کتابداری به دانشگاه ملی کتابداری و علوم اطلاع‌رسانی تبدیل شد. این دانشگاه در ۱۹۸۴ دوره فوق‌لیسانس کتابداری تأسیس کرد. اکنون واحدهای کتابداری در دانشگاه‌های توکیو^۱ و توکیو نیز تدریس می‌شود. در دوره‌های آموزش کتابداری برخی دانشگاه‌ها، دانشجویان با گذراندن ۱۹ تا ۲۵ واحد درس کتابداری می‌توانند موفق به اخذ دیپلم کتابداری شوند. دوره‌های تربیت معلم کتابدار، دوره‌های کوتاه مدت تابستانی و دوره‌های مکاتبه‌ای برای تربیت کتابداران نیز برقرار شده است. انجمن‌های کتابداران نیز در ژاپن فعالیت دارند. انجمن کتابداری ژاپن^۲، ابتدا به وسیله عده‌ای کتابدار ساکن توکیو در ۱۸۹۲ به وجود آمد و در ۱۹۰۷ انتشار بولتن کتابداری این انجمن به صورت فصلنامه آغاز گردید و در ۱۹۲۷ به صورت ماهانه منتشر شد. انجمن کتابداری ژاپن عضو ایفلاست.

ایران در مراکز شرقشناسی و دانشگاه‌های ژاپن

زبان فارسی در چند دانشگاه ژاپن تدریس می‌شود. دانشگاه مطالعات خارجی توکیو^۳ برنامه گسترده‌تری برای آموزش مطالعات ایرانی به دانشجویان ژاپنی ارائه می‌دهد. دانشجویان زبان، ادبیات، تاریخ، و فرهنگ ایران را می‌آموزند. علاوه بر این، مؤسسه مطالعات زبانها و فرهنگهای آسیا و افریقا^۴، کتابخانه مجلس ژاپن، مؤسسه مطالعات شرقی^۵، و مؤسسه فرهنگ شرق دانشگاه توکیو^۶ نیز در زمینه مطالعه فرهنگ ایران و گردآوری منابع و مآخذ فارسی فعالیت دارند. برای پژوهشگران ایرانی که به توکیو می‌آیند آشنایی با این مراکز زیر مفید است:

دانشگاه مطالعات خارجی توکیو

دانشگاه مطالعات خارجی توکیو دانشگاهی است دولتی که دانشجویان را در سطوح

1. Toyo

2. Japan Library Association (JLA)

3. Tokyo University of foreign Studies

4. Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa (ISCAA)

5. Toyo Bunko (Oriental Library)

6. Institute of Oriental Culture: University of Tokyo

لیسانس، فوق‌لیسانس، و دکترای می‌پذیرد. این دانشگاه شامل دانشکده‌های مطالعات خارجی و مطالعات بین‌المللی، مرکز زبان ژاپنی برای دانشجویان خارجی و مؤسسه آموزش زبان و فرهنگ آسیا و آفریقا است. برای آموزش زبان و فرهنگ کشورها و مطالعات بین‌المللی برنامه‌ای وسیع دارد که در ضمن آن نه تنها به آموزش زبان و ادبیات توجه می‌شود، بلکه دانشجویان با فرهنگ کشورها نیز آشنا می‌شوند. برنامه زبان فارسی و فرهنگ ایرانی این دانشگاه از سال ۱۹۸۱ آغاز شده است. تعداد دانشجویان ژاپنی که در زمینه مطالعات ایرانی در این دانشگاه تحصیل می‌کنند از سایر دانشگاه‌های ژاپن بیشتر است.

کتابخانه مرکزی این دانشگاه در حدود ۴۵۰.۰۰۰ عنوان کتاب و ۳۵۰۰ نشریه به زبانهای گوناگون دارد. تعداد کتابهای فارسی این کتابخانه ۱۶۳۴، تعداد کتابهای عربی آن ۳۸۲۳ عنوان و تعداد کتابهای کمیاب ۱۲۶۲ عنوان است.^۱ این کتابخانه نیز مانند بسیاری از کتابخانه‌های دانشگاهی ژاپن به روش قفسه باز اداره می‌شود و در آن کتابها با روش دهمی ژاپنی تنظیم شده‌اند.

مؤسسه مطالعات زبانها و فرهنگ‌های آسیا و آفریقا که وابسته به این دانشگاه است در امر تحقیق در زمینه زبانها و فرهنگهای آسیا و آفریقا فعال است. علاوه بر این، دوره‌های فشرده‌ای نیز برای تدریس این زبانها تشکیل می‌دهد، از جمله کلاسهای فشرده برای تدریس زبان فارسی به دانشجویان ژاپنی است.

کتابخانه این مؤسسه تعداد ۷۱.۷۰۹ عنوان کتاب، ۶.۲۶۱ میکروفیلم، ۱.۶۰۰ نشریه ادواری، و ۲۲ عنوان روزنامه دارد.^۲ علاوه بر این، مجموعه‌های گوناگونی از کتابهای درسی به زبانهای آسیایی و آفریقایی که در دهه ۱۹۶۰ منتشر شده در این کتابخانه دیده می‌شود. در بخش مجلات کتابخانه مجموعه‌ای از نشریات ادواری کشورهای مختلف جهان گردآوری شده که از جمله می‌توان از تعداد ۶۵ روزنامه ایرانی نام برد که در اواخر قرن نوزدهم تا ۱۹۷۰ منتشر شده است. مرکز کامپیوتر این مؤسسه امکانات لازم را در اختیار محققان قرار می‌دهد تا به کمک آن بتواند مطالب و تحقیقات خود را به خط و زبان اصلی تهیه کنند.

کتابخانه مجلس ژاپن

در دوران اشغال ژاپن توسط آمریکا در ۱۹۴۸ کتابخانه ملی ژاپن با الهام از الگوی کتابخانه کنگره آمریکا برای استفاده عموم مردم تأسیس شد. این کتابخانه علاوه بر آنکه به عنوان تنها

کتابخانه ملی ژاپن مورد استفاده همگان است، با گردآوری کتابها و منابع مورد نیاز دولت، کتابخانه مجلس ژاپن نیز محسوب می‌شود.

نگاهی به تاریخچه کتابخانه ملی نشان می‌دهد که مجموعه اولیه آن متعلق به کتابخانه سلطنتی است که در ۱۸۷۲ به وجود آمده است. مجموعه کنونی شامل کتابها و نشریاتی است که از دوران می‌جی^۱ تاکنون منتشر شده است. این کتابخانه انتشارات متعددی دارد؛ از جمله: کتابشناسی ملی ژاپن، فهرست نشریات ژاپنی، فهرست مشترک کتابهای خارجی ۵۳ کتابخانه مهم ژاپن، راهنمای مجلات علمی ژاپن، فهرست کتابهای کتابخانه مجلس، فهرست کتابهای خارجی کتابخانه مجلس و کتابشناسیهای دیگر در زمینه‌های مختلف. اقداماتی در راه گسترش خدمات کتابداری و تطبیق کتابخانه ملی با نظامهای پیشرفته کتابداری و اطلاع‌رسانی انجام شده است که از جمله این موارد را می‌توان نام برد: تأسیس کتابخانه "بریل" مخصوص نابینایان، سیستم پیوسته، سیستم مارک. ایجاد شبکه ارتباطی میان کتابخانه ملی و کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی ژاپن و گسترش ارتباطات بین‌المللی با کتابخانه‌های خارج از ژاپن امکانات وسیعتری را برای کار پژوهشگران فراهم کرده است. تعدادی کتابخانه تخصصی به کتابخانه ملی وابسته است که از جمله آنها کتابخانه شرقی را می‌توان نام برد که بیشترین مجموعه کتابهای فارسی را گردآوری کرده است.

مؤسسه توئیونکو (کتابخانه شرقی) مطالعات شرقی

قدیمترین و بزرگترین مؤسسه مطالعات شرقی در ژاپن مؤسسه توئیونکو (مطالعات شرقی) است که آشنایی با آن برای پژوهشگران ایرانی که در این زمینه تحقیق می‌کنند بسیار سودمند است. این مؤسسه شامل بخش کتابخانه و بخش تحقیقات است. کتابخانه مؤسسه اکنون بیش از ۷۵۰،۰۰۰ عنوان مدرک دارد.^۲

مطالعه تاریخچه این کتابخانه نشان می‌دهد که در ۱۹۱۷ بارون هی‌سایا ایواساکی^۳ (۱۸۶۵-۱۹۵۵) کتابخانه جورج ارنست موریسون^۴ (۱۸۶۲-۱۹۲۰) را خریداری کرده است. موریسون که تحصیلات پزشکی را در استرالیا گذرانده بود به علت علاقه‌ای که به مطالعات شرقی داشته به چین رفته و مدتی نیز به عنوان خبرنگار تایمز در چین به کار مشغول شده و در

1. Meiji

۲. آمار سال ۱۹۹۴-۱۹۹۳

3. Baron Hisaya Iwasaki

4. George Ernest Morrison

۱۹۱۲ مشاور دفتر ریاست جمهوری چین نیز بوده است. موریسون در هنگام اقامت در آن سرزمین کتابهایی را که دربارهٔ چین و کشورهای شرقی نوشته شده گردآوری می‌کرده و در خانهٔ خود در پکن، کتابخانه‌ای در این زمینه بوجود آورده که آن را در اختیار علاقه‌مندان می‌گذاشته است. شهرت این کتابخانه میان کتابشناسان و دستداران کتاب سبب می‌شود که هنگامی که موریسون تصمیم به فروش آن می‌گیرد بسیاری از علاقه‌مندان کتاب، و بسیاری از مؤسسات و مراکز مهم در غرب و شرق برای خرید آن به رقابت می‌پردازند، و بالاخره هی‌سایا ایواساکی مؤفق به خرید این مجموعه کمیاب می‌شود. کتابخانهٔ موریسون از نظر کتابهای مربوط به سرزمین چین بسیار غنی بوده اما از جهت موضوعهای مربوط به سایر کشورهای آسیایی کمبودهایی داشته است. ایواساکی با گردآوری کتابهای گوناگون دربارهٔ سایر کشورهای آسیایی به تکمیل این مجموعه پرداخت و در سال ۱۹۲۴ به موازات تکمیل کتابخانه، مرکز تحقیقاتی توپوبونکو را نیز بر آن افزود.

هی‌سایا ایواساکی با تأسیس تشکیلات میتسوییچی و مؤسسه‌های علمی، صنعتی و هنری دیگر به عنوان پیشرو صنعت و هنر معاصر ژاپن شهرت فراوان دارد.

بعد از جنگ جهانی دوم، مؤسسه توپوبونکو گرفتار نابسامانیهای حاصل از جنگ شد، اما از ۱۹۴۸ به عنوان بخش مطالعات شرقی وابسته به کتابخانه ملی ژاپن، فعالیت‌هایش را توسعه داده و با کمک مالی دولت و شرکتها و مؤسسات دیگر به گسترش تحقیق و پژوهش دربارهٔ ژاپن و کشورهای آسیایی دیگر پرداخته است. اکنون این مؤسسه با بسیاری از مؤسسات داخلی و خارجی ارتباط دارد و با آنها تحقیقات مشترکی را در زمینهٔ مطالعات شرقی انجام می‌دهد، و نتیجهٔ تحقیقات ملی و بین‌المللی در نشریات توپوبونکو به چاپ می‌رسد.

در ۱۹۶۱ همراه با گسترش فعالیت‌های بین‌المللی توپوبونکو و با پیشنهاد سازمان یونسکو، مرکز مطالعات فرهنگی آسیای شرقی^۱ به واحدهای این مؤسسه افزوده شده است.

فعالیت‌های مؤسسه توپوبونکو عبارت است از:

- انتشار و چاپ تحقیقات ارزندهٔ مطالعات شرقی که ناشران تجارتي به علت محدودیت بودجه به آن علاقه نشان نمی‌دهند؛

- تجدید چاپ کتابهای مفید در زمینه‌های گفته شده؛

- برنامه سخنرانی‌هایی دربارهٔ مطالعات شرقی در بهار و پاییز هر سال و دعوت از محققان و

پژوهشگران ژاپنی و خارجی برای شرکت در این برنامه‌ها؛

- برپایی نمایشگاه سالانه کتاب و تهیه کتابشناسیهای توصیفی کتابهای منتشر شده در زمینه مطالعات شرقی؛

- تکثیر و تهیه میکروفیلم از منابع موجود در کتابخانه برای استفاده محققان؛

- انتشار نشریات مؤسسه به زبان ژاپنی و زبانهای غربی؛

- مبادله اطلاعات با شرقشناسان کشورهای دیگر؛

- ترجمه مقالات تحقیقات شرقی به زبانهای اروپایی و نشر آن در نشریه مؤسسه؛

- تهیه و چاپ فهرستهای گوناگون از انتشارات مؤسسه.

کتابخانه مؤسسه تویبونکو از نظر تعداد و تنوع کتاب درباره آسیا بسیار غنی است. کتابهای این کتابخانه را ۷۵۰،۰۰۰ عنوان گزارش کرده‌اند^۱. مجموعه این کتابخانه از دو بخش کتابهای غربی و شرقی تشکیل شده است. مجموعه شرقی شامل کتابهایی به زبانهای چینی، ژاپنی، تبتی، عربی، فارسی، ترکی و غیره است. علاوه بر این تعداد بسیاری میکروفیلم و منابع دیگر نیز یافت می‌شود. تعداد کتابهای فارسی این کتابخانه ۴۵۰۰ عنوان است. مجموعه‌ای از کتابهای کمیاب نیز نگهداری می‌شود که از جمله می‌توان چاپهای مختلف کتاب مارکو پولو تحت عنوان توصیف دنیا^۲ را نام برد. استفاده از کتابها، به جز در مورد کتابهای کمیاب برای عموم آزاد است. فهرست کتابهای فارسی موجود در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ژاپن که توسط این مرکز به چاپ رسیده از مراجع سودمند برای پژوهشگران ایرانی و ژاپنی است.

مؤسسه فرهنگ شرق، دانشگاه توکیو

مؤسسه فرهنگ شرق یکی از دوازده مؤسسه تحقیقاتی دانشگاه توکیو و یکی از مراکز مهم مطالعات آسیای دژاپن است که در ۱۹۴۱ تأسیس شده است. کتابخانه این مؤسسه ۴۹۰،۰۰۰ کتاب و بیش از ۵۴۰۰۰ نشریه ادواری، نسخ خطی، منابع مراجعه در زمینه مطالعات شرقی به زبان اصلی و زبان ژاپنی دارد. تعداد کتابهای فارسی آن بیش از ۱۰۰۰ عنوان و کتابهای عربی در حدود ۲۰۰۰ است^۳. مرکز اسناد این مؤسسه هر سال علاوه بر چاپ کتابشناسیها و فهرست کتابهای مربوط به مطالعات شرقی، نتایج تحقیقات در این زمینه‌ها را نیز منتشر می‌کند و به مراکز شرقشناسی در داخل و خارج ژاپن می‌فرستد.

۱. آمار سال ۱۹۹۲

در پایان سخن، یادآوری این نکته سودمند است که توجه به زبان و فرهنگ ایران در ژاپن، محدود به دانشگاهها و مراکز علمی توکیو نیست، و از جمله دانشگاه مطالعات خارجی اساکا نیز برنامه‌های مشابه به برنامه دانشگاه مطالعات خارجی توکیو در زبان و فرهنگ ایران دارد. معرفی تمام این مراکز خارج از توکیو و برنامه‌های آنها در این مقاله نمی‌گنجد و فرصت و بررسی جداگانه‌ای را ایجاب می‌کند. ■

مآخذ

1. Japan Library Association. *Libraries in Japan*. edited by J.L.A. International Exchange Committee. Tokyo: JLA., 1980.
2. National Diet Library. *National Diet Library (Kokuritau kokkai Toshokan)*. Todyo: National Diet Library. 1992.
3. "How to use Libraries in Japan" in: *Orientation Seminars on Japan (1987)*. Tokyo: Japan Foundation: Japanese Studies Center, 1987.
4. Toyo Bunko Foundation. *A Guide to the Toyo Bunko*. Tokyo: Toyo Bunko, 1994.
5. University of Tokyo. *Institute of Oriental Culture*. Tokyo, 1994.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی